

VU Research Portal

Weg met de klokkenluider! (de term althans)

de Graaf, Gjalt

published in

Bestuurswetenschappen
2020

DOI (link to publisher)

[10.5553/Bw/016571942020074001001](https://doi.org/10.5553/Bw/016571942020074001001)

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

document license

Article 25fa Dutch Copyright Act

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

de Graaf, G. (2020). Weg met de klokkenluider! (de term althans). *Bestuurswetenschappen*, 74(1), 3-5.
<https://doi.org/10.5553/Bw/016571942020074001001>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

WEL BESCHOUWD

Weg met de klokkenluider! (de term althans)

Gjalt de Graaf

In deze column laten leden van de kernredactie van Bestuurswetenschappen hun licht schijnen op actuele vraagstukken in beleid en openbaar bestuur.

De vraag wat een klokkenluider is, lijkt een technische; een kwestie van een (organisatie)sociologische definitie. De term ‘whistleblowing’ wordt in de Verenigde Staten sinds 1971 gebruikt (Vandekerckhove, 2006). De eer voor het introduceren van het Nederlandse equivalent ‘klokkenluiden’ komt op naam van Mark Bovens (1990), die erover schreef in zijn proefschrift. Hij verstond onder een klokkenluider een ambtenaar of een werknemer die zonder toestemming van zijn of haar superieur informatie over vermeende misstanden naar buiten brengt. Sindsdien is veel sociaalwetenschappelijk onderzoek gedaan naar klokkenluiden. Veel onderzoekers gebruiken daarbij een definitie die afkomstig is van Near en Miceli (1996): het bekendmaken door (vroegere of huidige) werknemers van integriteitsschendingen die onder de controle vallen van hun werkgever, aan personen of organisaties die tegen de schendingen of schender(s) actie kunnen ondernemen. Of er sprake is van klokkenluiden, is voor onderzoekers een technische en empirische vraag: voldoet de melder in een casus aan deze definitie? De vraag laat overigens veel ruimte voor interpretatie, omdat verschillende onderdelen van de definitie ambigu zijn. Bijvoorbeeld, wat wordt verstaan onder ‘bekendmaken’? Daar zit een bewust element in: er moet worden gemeld met het oogmerk dat tegen de schending(en) of schender(s) actie wordt ondernomen. Roddelen over collega’s in de koffieruimte is dan geen klokkenluiden.

Tot zover de wetenschap. In de samenleving is de vraag of iemand klokkenluider is geen louter technische of empirische. In 2013 was ik in Londen bij het *International Whistleblowing Network*, waar een Australische wetenschapper een definitie van een whistleblower in haar onderzoek presenteerde – die van Near en Miceli. Tijdens haar presentatie stond een aan het congres deelnemende medewerker van een Engelse vakbond briesend op. Volgens de gegeven definitie zou de persoon die hij bijstond, geen klokkenluider zijn. Het woord ‘klokkenluiden’ is in de samenleving en het openbaar bestuur geen sociaalwetenschappelijke beschrijving van een handeling; het zegt iets over de *legitimiteit* van de betreffende melding, en bevat daarmee een moreel oordeel. Zodra mensen een melding niet legitiem vinden, vinden ze het stempel ‘klokkenluiden’ niet langer adequaat. Waar ik op een Amerikaans congres sprak over de *whistleblower* Edward Snowden, hadden mijn Amerikaanse collega’s het liever over de *NSA leaker*. Ze waren zeer begaan met klokkenluiders in het algemeen, maar hadden hier het gevoel dat de Ameri-

Gjalt de Graaf

kaanse veiligheid in het geding was. Daarom dekte de term ‘whistleblower’ voor hen niet de lading.

Hieruit blijkt dat de vraag wat een klokkenluider is, een sterke *morele* kant heeft. Zodra een moreel beladen term gebezigd wordt, is een compromis sluiten lastig, omdat het over waarden gaat. De eerste gebruikers van de term ‘whistleblowing’ waren juist bijzonder negatief over klokkenluiders (Vandekerckhove, 2006). Het werd in de jaren zeventig als immoreel beschouwd om ‘de vuile was buiten te hangen’ en zich deloyaal tegenover de eigen organisatie op te stellen. Klokkenluiders werden min of meer gezien als verraders. Dit beeld is echter in de loop van de laatste decennia gekanteld. Een klokkenluider is nu eerder een held.

De merkwaardige situatie doet zich inmiddels regelmatig voor dat melders die niet binnen de technische definitie van een klokkenluider vallen, zichzelf toch graag klokkenluider noemen. Zoals ontevreden burgers of aanhangers van complottheorieën. Omgekeerd is het voor een melder vaak moeilijk te verteren dat een legitiem vermoeden van een misstand om een juridisch-technische reden niet ontvankelijk wordt verklaard bij het *Huis voor de Klokkenluider* (bijvoorbeeld omdat het om een cliënt van een overheidsorganisatie gaat en niet om een medewerker). De niet-ontvankelijkheid wordt snel als een negatief *moreel* oordeel over de melding opgevat, en daarmee als een negatief oordeel over de intenties en de persoon zelf.

Op 13 september jongstleden was op de Vrije Universiteit te Amsterdam een afscheidssymposium ter ere van het emeritaat van Leo Huberts. Mark Bovens maakte daar een onderscheid tussen de *informatieve* dimensie van een begrip en de *performatieve*. De eerste dimensie betreft de inhoudelijke betekenis, de tweede zegt iets over de gevoelens die het begrip oproept. Bovens gaf aan ooit mede voor de term klokkenluider te hebben gekozen vanwege de positieve lading: de term doet denken aan ‘de noodklok luiden’ en ‘iets aan de grote klok hangen’ in de betekenis van ‘waarschuwen’. Ook impliceert de term slachtofferschap vanwege de associatie met Quasimodo, de klokkenluider van de Notre Dame.

In de loop der tijd is de performatieve lading van ‘klokkenluiden’ steeds sterker geworden. De term roept steeds sterkere, positieve emoties op en het verschaft legitimititeit aan een handeling. Daarom noemen aluhoedjes zichzelf graag zo. Een van de problemen van de performatieve kracht van de term ‘klokkenluider’ is echter dat het snel gaat draaien om de persoon in plaats van de misstand. Als je naar de (parlementaire) discussie kijkt rondom het wetsvoorstel *Huis voor Klokkenluiders* blijkt dat veel aandacht uitgaat naar de klokkenluider, terwijl niet goed is nagedacht over een ander cruciaal onderdeel: het onderzoeken en aanpakken van de vermeende integriteitsschending.

Om deze redenen moeten we af van de term klokkenluider. *Melder van misstanden* (‘reporter’ in het Engels) lijkt het beste alternatief. Deze term gebruik ik ook in mijn wetenschappelijk werk. Het klinkt een stuk saaier dan klokkenluider, maar

Weg met de klokkenluider! (de term althans)

dat is precies de bedoeling. Een melder is een informant, niet een verrader of held, boosdoener of slachtoffer.

Literatuur

- Bovens, M.A.P., *Verantwoordelijkheid en organisatie. Beschouwingen over de aansprakelijkheid, institutioneel burgerschap en ambtelijke gehoorzaamheid*, Zwolle: 1990.
- Near, J.P. & M.P. Miceli, 'Whistle-blowing, Myth and reality', *Journal of Management*, 1996/3, p. 507-526.
- Vandekerckhove, W., *Whistleblowing and organizational social responsibility*, Aldershot: 2006.